

Cristinel MUNTEANU

Eugeniu Coșeriu și problema «stilurilor funcționale»

C.M. – dr. în filologie (magna cum laude) al Universității „Al. I. Cuza”, Iași, lector la Universitatea „Constantin Brâncoveanu” din Pitești, Filiala Brăila. A publicat *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale* (2007), *Fundamente ale comunicării* (2007, în colaborare), *Tehnici de redactare în comunicare* (2008, în colaborare), *Discursul repetat între alteritate și creativitate* (Institutul European, 2008, ca editor) și *Tobias Peucer, De relationibus novellis / Despre relațiile jurnalistice* [Leipzig, 1690 – prima teză de doctorat din lume dedicată jurnalismului] (2008, ca editor).

Domnului Profesor univ. dr. Stelian Dumitrăcel, în semn de omagiu, cu ocazia împlinirii vârstei de 75 de ani

1. Am afirmat în mai multe rânduri (vezi Munteanu 2012: 65)¹, referindu-mă la taxonomia stilurilor funcționale, că – cel puțin pentru mine –, în această privință, clasificarea cea mai coerentă și mai bine justificată din punct de vedere teoretic este cea aparținându-i lui Stelian Dumitrăcel. Mă convinsese, printre altele, și faptul că, în delimitarea acestor stiluri funcționale, ceretătorul ieșean pornea de la distincțiile operate de trei iluștri înaintași: Aristotel, Ion Heliade Rădulescu și Karl Bühler. Astfel, în baza relației dintre „funcții” (după Bühler – denotarea, manifestarea și apelul²), „uzuri” (după Aristotel – uzul științific, cel poetic și cel practic), respectiv „limbi” (după Heliade Rădulescu – „limba științelor sau a duhului”, „limba inimei sau a simțimentului” și „limba politicii”)³, rezultau doar **trei stiluri funcționale** (primare): *stilul tehnico-științific*, *stilul beletristic* și *stilul comunicării publice și private* (vezi Dumitrăcel 2006: 37-51)⁴.

1.1. Dar motivul principal pentru care consider că avem de-a face aici cu cea mai pertinentă clasificare a stilurilor funcționale (de până acum) îl constituie rațiunea fundamentală care conduce la această distincție tripartită, și anume FINALITATEA (care se vedește mai ales în conceptul de «funcție»;

Relația „funcții” – „uzuri” – „stiluri”

0.	FUNȚII (după Bühler)	UZURI (după Aristotel) „limbi” (la Heliade Rădulescu)	STILURI „funcționale”
1.	Denotarea →	„uzul științific”; „limba științelor sau a duhului” =	tehnico-științific
2.	Manifestarea →	„uzul poetic”; „limba inimii sau a simțimentului” =	beletristic
3.	Apelul →	„uzul practic”; „limba politicii” =	(al) comunicării publice și private

Sursa: Dumistrăcel 2006: 44

vezi Munteanu 2010: 121-122). Știm de la Coșeriu (care pornea de la cele patru cauze aristotelice: *eficientă, materială, formală și finală*) că discursurile, ca fapte omenești intenționale, nu se pot defini prin structura lor [expresivă] (ce constituie *cauza lor materială*), ci numai prin *cauza finală*, determinantă în activitățile umane. În cultură, structura trebuie să fie întotdeauna în acord cu finalitatea și nu invers (Cosseriu 1990: 91; cf. și Coșeriu 1997: 176-177).

1.2. Sunt, într-adevăr, interesante intuițiile lui Heliade Rădulescu în această direcție (cu sesizarea celor trei „limbi”), deși sunt amestecate, inconsecvent, două criterii de delimitare: pe de o parte, *obiectul* (corespunzător „științelor” sau „politicii”), pe de altă parte, *dimensiunea conștiinței* (fie că-i vorba de „duh”, fie că-i vorba de „inimă / simțiment”). Însă, pe linia celor spuse la 1.1. (apropo de FINALITATE), mult mai importantă, în economia și pentru justificarea clasificării de mai sus, este atragerea în discuție a funcțiilor identificate de K. Bühler și a „úzurilor” / „modurilor de actualizare” / „modalităților de utilizare” a limbii, așa cum le-a înțeles Coșeriu în impresionantul său efort hermeneutic dedicat operei aristotelice (vezi, recent, și Coșeriu 2011: 125). Reamintesc că, la Aristotel, *limbajul semantic* (*lógos semantikós*) este limbajul în esența sa (adică limba / *langue*), fără alte determinări ulterioare, în timp ce *limbajul apofantic* (*lógos apophantikós* – enunț, judecată; poate fi „adevărat” sau „fals”), *limbajul poetic* (*lógos poetikós* – uzul limbii ca expresie a imaginației) și *limbajul pragmatic* (*lógos pragmatikós* – uzul limbii ca formă de acțiune) sunt, de fapt, tipuri de *discurs*, adică „limbaj determinat ulterior”.

2. Pentru Profesorul Stelian Dumistrăcel (și pentru majoritatea elevilor pe care i-a format ori îndrumat), Eugeniu Coșeriu reprezintă un reper epistemologic solid și constant. De altfel, chiar în cartea în care este propusă și teoreti-

zată clasificarea invocată (*Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale* [2006]), trimiterile la Coșeriu sunt frecvente, fie că-i vorba de critica modelului comunicațional al lui R. Jakobson prin comparație cu *Organon*-ul semiologic al lui K. Bühler, fie că-i vorba de distingerea acelor *logoi* aristotelici (úzurii), fie că-i vorba de o serie de concepte coșeriene esențiale, precum «stiluri» și «niveluri» de limbă, «discurs repetat» ș.a.m.d. Toate dovedesc o bună înțelegere și asimilare a teoriei lingvistice elaborate de Magistrul de la Tübingen.

2.1. În timpul vieții lui E. Coșeriu, Stelian Dumistrăcel s-a bucurat de aprecierea acestuia⁵. Ar fi fost cu adevărat extraordinar dacă învățatul de origine basarabeană ar mai fi trăit câțiva ani și ar fi apucat să se pronunțe și cu privire la temeinicia proiecției lingvistului ieșean referitoare la structura stilurilor funcționale. *Dar oare n-ar putea-o face încă și altfel, prin ceea ce ne-a lăsat deja?* Cred că E. Coșeriu ar fi fost de acord cu demersul lui St. Dumistrăcel și voi arăta imediat pe ce mă bazez făcând o asemenea presupunere.

2.2. Eugeniu Coșeriu este mereu surprinzător nu doar prin rigoarea și luciditatea sa, ci și prin vastitatea preocupărilor sale. În plus, se știe că era cea mai informată persoană din domeniul lingvisticii. În consecință, întrucât multe dintre lucrările sale, scrise în diverse limbi, ne sunt [în continuare] inaccesibile, ne putem întreba dacă nu cumva distincțiile pe care le-am operat sau le operăm astăzi în cercetările noastre au fost făcute sau intuite de genialul savant înaintea noastră. Să fi făcut și Coșeriu, bunăoară, legătura între funcțiile lui Bühler, úzurile (tipurile de *lógos*) aristotelice și anumite stiluri / limbaje funcționale? Sunt semne că el se gândise la așa ceva, încă din 1952, în studiul *La creación metafórica en el lenguaje* (publicat abia în 1956). Iată câteva citate relevante:

[1] „...putem distinge în conformitate cu funcția predominantă (sau, mai bine-zis, conform finalității, din punctul de vedere al vorbitorului și al efectului obținut la ascultător), mai multe tipuri de limbaj, care adesea se prezintă [adică sunt prezentate de alții, n.m. C.M.] ca fiind *tot* limbajul, ca esență a sa, deși acestea nu se manifestă niciodată sau aproape niciodată în stare pură.” (Coșeriu 1956/2009: 177).

[2] „Fără îndoială, triada funcțională stabilită în această privință de K. Bühler – *Kundgabe* sau *Ausdruck* (manifestare [în orig. sp.: *manifestación anímica* ‘manifestare psihică’, n.m. C.M.], expresie, exteriorizare), *Darstellung* (reprezentare) și *Auslösung* sau *Appell* (acțiune asupra ascultătorului, apel) – aduce precizări esențiale realității limbajului. Într-adevăr, conform prevalării uneia sau alteia dintre aceste funcții, distingem: un limbaj *representativ* sau *enunțiativ* sau *informativ*, în care finalitatea este, mai ales, aceea de a informa

cu privire la ceva exterior atât pentru vorbitor, cât și pentru ascultător [...]; un limbaj *expresiv* (*afectiv* sau *emotiv*), în care finalitatea principală e aceea de a exprima o stare psihică, «sentimentală» a vorbitorului; și un limbaj *apelativ* (sau *volitiv*), a cărui finalitate o reprezintă obținerea unui comportament anumit al ascultătorului.” (*ibid.*).

[3] „În plus, «limba» nu poate fi identificată cu nicio funcție particulară, pentru că este un sistem abstract și, ca atare, indeterminat: funcțiile se manifestă în vorbirea concretă. [...] Filozoful și omul de știință își creează un limbaj propriu în egală măsură ca oratorul sau poetul.” (*ibid.*: 178)⁶.

Cel de-al treilea citat (prezent, în studiul amintit, în imediata vecinătate a celorlalte două) ne îndreptățește să afirmăm că E. Coșeriu înțelegea prin limbajul filozofului și al omului de știință tocmai logosul apofantic (sau, în termeni actuali, stilul tehnico-științific), prin limbajul oratorului, chiar logosul pragmatic (sau stilul comunicării publice și private), iar prin limbajul poetului, logosul poetic (sau stilul beletristic).

3. Cele spuse mai sus nu au nicidecum scopul de a diminua meritele profesorului Dumistrăcel, dimpotrivă: pe de o parte, precizările lui Coșeriu confirmă demersul corect proiectat al lingvistului ieșean (care nu cunoscuse pe atunci afirmațiile în cauză)⁷; pe de altă parte, ceea ce la Coșeriu se găsește doar menționat ori schițat, la St. Dumistrăcel apare ca fiind dezvoltat, rafinat și suplimentar justificat. De pildă, pe aceeași linie, Dumistrăcel stabilește corelații și cu alte distincții tripartite: cu „împărțirea trinitară a psihologiei”: „inteligență – sensibilitate – voință” (observată de D. Caracostea ca reflex în concepția lui K. Bühler, aspect ce l-ar fi condus pe învățatul vienez la deosebirea celor trei funcții ale limbajului) ori cu cele trei „limbaje” („logic sau intelectual”, „afectiv” și „activ”) la J. Vendryes etc. (vezi Dumistrăcel 2006: 41). De altfel, un argument în plus l-a reprezentat și o altă observație coșeriană. Amintindu-l – într-o prelegere de filozofia limbajului – pe Juan Luis Vives, un important umanist spaniol din secolul al XVI-lea, Coșeriu citează (din memorie) teza fundamentală a acestuia: „*lingua est speculum hominis universi, et rationis, et affectus, et voluntatis* – «limbajul este oglinda omului întreg, și a rațiunii, și a afectivității, și a voinței»; avem deci indicate limpede cele trei dimensiuni esențiale ale conștiinței.” (Coșeriu 1994: 21).

3.1. Există totuși o nepotrivire în acest tablou... Spre deosebire de celelalte serii de concepte (funcții, dimensiuni ale conștiinței, tipuri de *lógos* etc.) ce justifică armonios autonomia stilului tehnico-științific și al celui al comunicării publice și private, în cazul stilului beletristic seria conceptuală nu mai este la fel de omogenă. Este considerată relevantă funcția expresivă (sau emotivă

ori „manifestarea”, la Bühler), pusă în relație cu afectul (*affectus*, la Vives), cu limbajul „afectiv” (la Vendryes), cu „sensibilitatea” (la Caracostea) și cu „limba inimei sau a simtimentului” (la Heliade Rădulescu). Ruptura se produce când vine vorba de *lógos*-ul aristotelic corespondent, adică *lógos*-ul *poietikós*, ce are de-a face, înainte de toate, cu fantezia (este „uzul limbii ca expresie a imaginației”), și nu cu afectul⁸.

3.2. Mai mult decât atât, oricât de convenabilă ar fi, în cadrul expus, citarea aproximativă a cuvintelor lui Vives (vezi *supra*, 3.), trebuie spus că, de fapt, în redarea lui Coșeriu, citatul în cauză este inexact. În studiul *Acerca de la teoría del lenguaje de Juan Luis Vives*, Coșeriu reproduce fragmentul original (din lucrarea *De anima et vita*), de unde se și vede – dincolo de formularea sensibil diferită – că Vives avea în vedere patru dimensiuni ale conștiinței: „*voces in homine signa sunt animi universi, et phantasiae, et affectuum, et intelligentiae, et voluntatis, in belluis autem tantummodo affectionum, quemadmodum in nobis voces inconditae, quaeque a Grammaticis interjectiones nominantur*” (apud Coseriu 1971: 65). Trăsătura specifică a discursului literar (ca literatură artistică), a logosului po[i]etic, este aceea de a construi lumi posibile, or, pentru aceasta este nevoie, în primul rând, de imaginație (*phantasia*). În literatura autentică, expresivitatea (generată de afect) nu este esențială / primară, ci secundară.

3.3. Să remarcăm și un alt aspect. Nici în cazul lui Vives nu este încă vorba de *lógos* (ca discurs), ci de cuvinte izolate (*voces*, ca semne [*signa*] ale dimensiunilor conștiinței); referindu-se la *phantasia* și *affectus*, umanistul spaniol va fi avut în vedere, probabil, așa-numitele „cuvinte expresive”. El antcipa, astfel, stilistica lui Iorgu Iordan (ce încerca să împace stilistica lui Ch. Bally cu cea a lui L. Spitzer), având ca obiect de cercetare „cuvintele și construcțiile expresive, înțelegând prin aceasta elemente lingvistice produse ale *afectului* și *fantaziei* [sic!] subiectelor vorbitoare [subl. m. – C.M.]” (Iordan 1975: 16).

4. În fine, aș dori să mai atrag atenția asupra faptului că în tabloul de corespondențe realizat de Stelian Dumistrăcel avem de-a face cu o relație (și nu cu o identificare) a „úzurilor” [adică a tipurilor de „discurs”] cu „stilurile” (cum are grijă să sublinieze chiar St. D., vezi *supra*, 1.). De aceea, mi se pare nimerit să închei reluând o constatare personală: „La o primă vedere, judecând contemporan lucrurile, relația dintre *stil funcțional* (ori *limbaj*) și *text / discurs specializat* este ca aceea dintre *limbă* și *vorbire* (*discurs*), respectând opoziția *in abstracto vs in concreto*. Cu toate acestea, sfera conceptului de «discurs specializat» a ajuns astăzi să interfereze cu cea a «stilului funcțional» sau chiar să se suprapună acesteia: trăsături ale discursului specializat sunt preluate de unii cercetători în caracterizarea stilului funcțional (când, de fapt, unele parti-

cularități discursive nu au cum să figureze în limbă și, prin urmare, nici într-un stil funcțional).” (Munteanu 2012: 71).

Note

¹ Vezi și Cristinel Munteanu, [recenzie la] Stelian DUMISTRĂCEL, *Limbaajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale* [Iași, Institutul European, 2006, 278 p.], în „Philologica Jassyensia”, an III, nr. 1, 2007, Editura Alfa, Iași, 2007, p. 329-330.

² Terminologia provine din prima formă a teoriei lui Bühler. *Denotarea* este, de fapt, *funcția de reprezentare* (sau *referențială*), *manifestării* îi corespunde *funcția expresivă*, iar *apelului*, evident, *funcția apelativă*.

³ Profităm de prilej pentru a adăuga – tot în spiritul tradiției – că și cele trei genuri ale elocinței, așa cum sunt descrise de Quintilian (*Arta oratorică*, XII, 10, 58-65), puteau constitui încă o coloană de corespondențe în acest tabel.

⁴ Utilizând criteriile suplimentare, Stelian Dumistrăcel încadrează riguros, în sfera celui din urmă stil funcțional, o serie de sub-stiluri funcționale (pe care le numește „limbaje”), precum limbajul conversației, limbajul epistolar, limbajul publicisticii, limbajul publicității, limbajul instrucției școlare, limbajul organizațiilor politice, limbajul juridico-administrativ și limbajul religios.

⁵ Iată, ca dovadă, și o mărturisire a lui Stelian Dumistrăcel: „Să-mi fie permis să amintesc două aprecieri de care m-am bucurat enorm (în pofida vârstei, destul de înaintate, la care le-am primit, dar față de un astfel de Profesor te simțeai mereu ca un elev ce-și așteaptă nota!): după ce a citit, într-o noapte, la Tübingen, *Expresii românești*, m-a gratulat (am martori!) prin cuvintele «frumoasă carte ai scris!» (ca semn de prețuire, mi-a sugerat, firește, mai multe completări și corectări, de care am ținut seama în ediția a doua a dicționarului, aducându-i, și în *Prefață*, îndatorate mulțumiri). Când, la «Colocviile filologice gălățene», ediția din octombrie 2001, ce i-a fost dedicată, am prezentat o primă comunicare având ca obiect modificarea enunțului aparținând discursului repetat din perspectiva «quadripartita ratio», prin care am stabilit că, în ciuda multitudinii de variante la care se ajunge prin cultura, îndemânarea și fantezia vorbitorilor, a scriitorilor și gazetarilor, toate acestea pot fi ordonate și analizate după regulile lui Quintilian, la discuții, subliniind esențialul abordării, Magistrul m-a felicitat: «Domnule Dumistrăcel, ne-ai copleșit!» (în tezele doctoranzilor săi acest as-

pect privind modificarea EDR nu a fost luat în considerare).” („Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a înseși condiției umane” (interviu cu Stelian-Traian Dumistrăcel, realizat de Cristinel Munteanu), în „Limba Română”, Chișinău, anul XVII, nr. 7-9, 2007 p. 99-112).

⁶ Despre tipurile de *lógos* aristotelice, care îi erau foarte clare încă de la începutul perioadei uruguayane (sau poate chiar din Italia), E. Coșeriu a vorbit explicit și *in extenso*, prima dată (probabil), în studiul *Logicism și antilogicism în gramatică* (vezi Coșeriu 1957/2004: 250-251 și 253).

⁷ Conform unui principiu foarte prețuit de Coșeriu: *Intersubiectivitatea este garanția obiectivității lucrurilor*. Și Coșeriu avusese, la rândul-i, astfel de „surprize” citindu-i pe clasici, dar își însușise apoi o idee de-a lui Croce, potrivit căreia trebuie să ne facă plăcere dacă descoperim că ceea ce am gândit noi a gândit, bunăoară, și Platon. Pentru numeroasele surprize pe care le-am avut chiar eu la contactul cu opera extinsă a lui Coșeriu, vezi Cristinel Munteanu, *Când Coșeriu (pare că) greșește* (articol în curs de publicare).

⁸ De altfel, într-o primă formulare, Coșeriu (1957/2004: 250) îl numea pe acesta *logos „fantastic”* (din gr. *phantastikós*).

Bibliografie selectivă

Coșeriu 1956/2009 = Eugeniu Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*, în Idem, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Finaru, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, p. 167-197.

Coșeriu 1957/2004 = Eugeniu Coșeriu, *Logicism și antilogicism în gramatică* [1957], în Idem, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 239-264.

Coseriu 1971 = Eugenio Coseriu, *Acerca de la teoría del lenguaje de Juan Luis Vives* [1971], în Idem, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Editorial Gredos, Madrid, 1977, p. 62-85.

Coseriu 1990 = Eugenio Coseriu, *Información y literatura* [1990], în Eugenio Coseriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*, EUNSA, Pamplona, 2006, p. 85-99.

Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației „Anuar de lingvis-

tică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994.

Coșeriu 1997 = Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 1997.

Coșeriu 2011 = Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, Ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, Versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, Cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas, 2011.

Dumistrăcel 2006 = Stelian Dumistrăcel, *Limbaajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Editura Institutul European, Iași, 2006.

Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române* (ediția a II-a), Editura Științifică, București, 1975.

Munteanu 2010 = Cristinel Munteanu, *Reflecții privind „funcția criptică” a limbajului medical*, în „Limba română”, Chișinău, anul XX, nr. 1-2, 2010, p. 120-128.

Munteanu 2012 = Cristinel Munteanu, *O clasificare antică a «stilurilor funcționale» în opera lui Diogenes Laertios*, în „Limba Română”, Chișinău, anul XXII, nr. 1-2, 2012, p. 64-73.

Quintilian, *Arta oratorică* = M. Fabius Quintilianus, *Arta oratorică* (traducere de Maria Hetco), vol. I-III, Editura Minerva, București, 1974.